

Книзі цій майже
півтисячоліття.
Її тримали в руках
Григорій Сковорода
і Тарас Шевченко,
Павло Житецький
та Іван Огієнко, князі
Чарторийські й принци
Ольденбурзькі... Вона
знала розкіш палаців
і забуття архівних
звалищ. А слави
зажила 5 грудня 1991
року, в той день, коли
вперше всенародно
обраний президент
Леонід Кравчук
присягав Україні.
Вже і другий
президент — Леонід
Кучма — отримав
її благословіння.
Складається традиція.
Кому ж присягати,
як не їй — тим
п'ятьом сотням років,
які вона прожила
разом з Україною.
Що ж то за книга,
про яку можна
говорити, як про живу
істоту? То перший
переклад Євангелія
українською мовою.
В цій рукописній
книзі — доля України,
її незламність, краса,
неповторність.

Валентин СОКОЛОВСЬКИЙ

РУКОПИС 13

Вона допомагала правити службу в Пересопницькому православному монастирі з середини XVI століття. Після унії та наступу католицизму цей монастир у середині XVII століття потрапив до єзуїтів, які ще через сто років його взагалі розібрали. Та книга, мабуть, чогось таки була варта, якщо за перші 150 років свого буття не загубилася, не загинула. Навпаки — набула неабиякого авторитету. Коли ж потрапила до рук Івана Мазепи, то він передав її збудованому власним коштом у Переяславі Вознесенському кафедральному соборові. «Сіє Євангеліє прислано й дано єсть от ясновельможного пана Івана Мазепи» — цей напис на самій книзі датується 1701 роком. Пізніше рукопис потрапив до бібліотеки Переяславської духовної семінарії. Ось тут книгу і знайшов відомий славіст, українець за походженням, магістр Московського університету Осип Бодянянський. Тоді реліквія потрапила до наукового обігу.

У 60-ті роки XIX століття Євангеліє разом із семінарією переїхало до Полтави. У 1873 році полтавський архієрей дав її на ознайомлення міністрові народної освіти й обер-прокуророві Синоду графові Дмитру Толстому. Той передав її в Петербург — імператорові «для височайшого вззрення». Вона розповсюджувалася на археологічних з'їздах. Потім з'ясувалося, що «добросерде» полтавське духовенство подарувало рукопис великому князеві Петру Георгійовичу, бо той нібито цікавився предметами часів Петра Великого, а на Євангелії є власноручний автограф Мазепи, сучасника Петра.

Але після смерті великого князя, у 1881 році, його дружина з власної волі — віддамо належне її шляхетності — повернула Євангеліє до Полтави. Там воно пережило переворот, громадянську війну, «культурну революцію», перед війною зберігалася в історико-краєзнавчому музеї. На початку війни книгу евакуювали на схід, де вона й загубилася.

Вже після війни на неї зовсім випадково натрапив у фондах Києво-Печерської лаври професор Київського університету Сергій Маслов. Його клопотаннями цінність опинилася у відділі рукописів Центральної наукової бібліотеки в Києві. Того пам'ятного грудневого дня спецавтомобіль, почесний ескорт і страховий поліс на шість із половиною мільйонів доларів зробили її світовим раритетом. Поверталася вона з Верховної Ради вже в ранзі національної святині. То було друге народження реліквії.

А вперше книга побачила світ у Пересопниці — невеличкому містечку, що поміж Рівним та Луцьком. Сьогодні це село, що загубилося на берегах річки Стубли. В добу Київської Русі там була столиця удільного князівства, не раз згадувана на сторінках «Повісті минулих літ».

Отже, 1556 рік, серпень, 15 число. Саме цього дня в Пересопниці «почалося єсть писати сіє Євангеліє».

То не просто літери — чорні, червоні, золоті. То українська вишивка, гаптування. У заставках та ініціалах — слов'янські та візантійські форми, готика раннього французького середньовіччя. А навколо євангелістів — рослинний орнамент, де домінує зображення аканта. Так називається рослина, що зустрічається в Італії, улюблена квітка Рафаеля. І ось у XVI столітті вона прийшла в Україну. Цікаво, що в нас тоді не знали ще ні помідорів,

ні кукурудзи, ні картоплі, та у XVI столітті Україна жила рафаєлевими квітами.

Хто ж був художником Євангелія? Це залишається однією з таємниць книги. Та ясно, як Божий день, що Україна дихала одним повітрям із ренесансною Європою XVI століття — часу самоствердження націй. Свою зрілість народи перевіряли мовою, а зрілість мови перевірялась словом Божим. Чи здатне воно звучати рідною мовою так само натхненно і священно? З перекладу Євангелія німецькою мовою, зробленого Лютером, у Європі почався новий відлік часу — настала доба Реформації. З'явився англійський переклад, чеський... Білоруський варіант створив Франциск Скорина. І ось — пересопницький список.

Хто в той час визначив, що українська мова гідна відтворити Святе Письмо? Їх було двоє — перекладач і переписувач, пересопницький архімандрит Григорій і протопоп Михайло. Нам, людям XX століття, важко навіть уявити, що вони пережили, зважившись на таке. Це було порушенням канону, який вимагав виключно церковнослов'янської мови. І хоча її мало хто розумів, сама думка про переклад була єретичною. Таких проклинали. Страх водив Григорієм. Розум, за його власним визнанням, був «мутен, як води, що спадають з гір». Та патріотична свідомість здолала страшний суд у душі переписувача. День і ніч молився він, аби господь сподобив його «видіти свого діла кінець». Господь повинен був простити хоча б заради поставленої мети — «ліпшого вирозумління люду християнського». Все це відомо з післямови, яку склав і записав Михайло. Це ж яку треба мати сміливість, щоб поруч зі словом Божим залишити свої імена — архімандрит Григорій, протопоп Михайло.

Чому саме в Пересопниці? Випадковість? Та чи випадково, що того самого 1556 року, коли Григорій і Михайло розпочинали свою книгу, на дніпровських порогах, на Хортиці, заснував Січ Байда Вишневецький? Попереду ще була майже вся трагічна історія України, а ця книга вже існувала. І знову настав серпень. Закінчилося писання «в літо тисячне 561 року августа 29 дня».

Тепер назвемо ще одне ім'я, згадане в післямові, — Настасія Юрївна, коштом якої створено цей знаменитий рукопис. Це ім'я варте того, щоб стати у ряд жінок, які є окрасою нашої історії: Анна Ярославна, Галшка Гулевичівна, Маруся Чурай... Настасія була тещею одного з князів Чарторийських. Їхній родинний замок знаходився у Клевані, за якийсь десяток кілометрів од Пересопниці. Одні вважають, що вона з роду Гольшанських, інші — Жеславських. А от у монашому колі її звали Параскевією.

Для нас середньовічний, особливо чернечий побут — це щось консервативне, ретроградне, далеке від життя. Та уважно погортаймо сторінки цього рукопису. Ось граціозна жіноча рука сповіщає про початок глави. А ось іще одна — з браслетиком. Літери проростають листям і квітами. Кінцівки глави позначають жіночі голівки...

Якого ж вільного духу були ті люди! Побачити б їхні обличчя! І тут пронизує чудернацька думка: кого зображували художники на фресках, мозаїках, іконах? Знайомих, друзів, коханих? Отож, придивімося до облич євангелістів.

Нижній Іоан — часом не Анастасія Юрївна?..

Суворий Марк, бува, не Григорій-перекладач?..

Іронічний Матвій — Михайло-переписувач?..

А мрійливий Лука — художник?..

ПЕРЕСОПНИЦІ